

VÅRE TI VIKTIGSTE POLAREKSPEDISJONER

DRIFT: «Fram» drev over Polhavet, men nådde aldri Nordpolen. (Kart H.P. Carlsen)

Våre ti viktigste polarekspedisjoner

I Nansen-Amundsen-året 2011 kårer Nordlys og Norsk Polarinstitutt de ti viktigste norske polarekspedisjonene. I en serie over ni uker vil vi presentere de ulike ekspedisjonene, som en jury av eksperter har valgt ut.

NR.

1

NANSENS FERD MED «FRAM» 1893-1896

JURYEN: Fra v. professor Robert Marc Friedman, polarekspert Olav Orheim, ekspedisjonsdeltaker Liv Arnesen, polarhistoriker Harald Dag Jølle (leder) og polarhistoriker Susan Barr.

JURYENS BEGRUNNELSE

Ekspedisjonen kom hjem med en helt ny forståelse av Arktis. Ekspedisjonen beviste teorien om at det går en havstrøm tvers over Polhavet. Fridtjof Nansen oppdaget det 4000 meter dype havet.

Konstruksjonen av «Fram» satte en helt ny standard for isgående fartøy, og skipet fikk stor betydning for ytterligere to store norske ekspedisjoner.

Fridtjof Nansens og Hjalmar Johansens forsøk på å nå Nordpolen med ski og hundespann ble et stort drama som ga ekspedisjonsfortellingen bred publikumsappell.

Hjemkomsten skapte en polarfeber som hele landet tok del i og som spilte en viktig rolle i å etablere Norge som en polarnasjon.

Bearbeidelsene av det vitenskapelige materialet var viktig for utviklingen av norsk naturvitenskap, spesielt havforskningen.

Juryen var aldri tvil. Intet kommer opp mot **Fridtjof Nansen**

En polarfeber

Målinger: Fridtjof Nansen gjorde målinger og kom hjem med sensasjonalt nytt. Polhavet var 4000 meter dypt!

Tekst: **Asbjørn Jaklin**
asbjorn.jaklin@nordlys.no

LØRDAG | reportasje

Målt i internasjonal oppmerksomhet,

overgår Roald Amundsens Sydpolekspedisjon alt. Det skyldes ikke minst kappløpet med Scott og det dramatiske utfallet britenes ekspedisjon fikk.

Framstøtet mot Sydepolen ble en verdensnyhet. Roald Amundsen nådde en pol. Det gjorde aldri Fridtjof Nansen,

Juryen falt likevel ned på Nansens ferd med «Fram» i 1893-1896 som den viktigste. Hvorfor?

Ferden med «Fram» står i en særklasse. Den var grunnleggende innovativ, konstaterer juryens leder Harald Dag Jølle som selv er underveis til Sydpolen i forbindelse med 100-årsmarkeringen der i neste uke.

Ferden bidro til helt ny kunnskap om Polhavet. Mange trodde det var et grunt hav nord med mange øyer. Nansen utforsket havet, beviste teorien om en havstrøm som gikk tvers over og konkluderte med at det var nesten 4000 meter dypt! Ferden ga ny kunnskap om hvordan verdenshavene hang sammen og la grunnlaget for moderne klimaforskning. legger juryleder Jølle til.

Det kan godt hende at vi til slutt driver ut i Atlanterhavet uten å ha sett en eneste fjelltopp.

Nansen om Polhavet

«Fram» la ut fra Vardø 21. juli 1893 med stø kurs mot Nordøstpassasjen. Vel, stø var seilassen ikke. «Fram» rullet som besatt i bølgene.

Colin Archers konstruksjon var ment å stå imot den sterkeste isskruing. «Fram» skulle ploppe opp når isen tok tak, ikke skrus ned. Skipet hadde gedigne forsterkninger i eik i baugen og akterenden. Innvendig var «Fram» som en spindellev av bjelker, støtter og strevere. Hun var utstyrt med tre huder, de to innerste hudene var av eik og den ytterste av gre-

Skruing: «Fram» klarte å motstå presset fra ismassene som skrudde seg opp

enheart, en søramerikansk tresort. Slik ble skipssiden hele 70-80 centimeter tykk. Roret, som ofte er et svakt punkt i isen, kunne heises opp på dekk gjennom en brønn.

Alt dette vel og bra, men sjøegenskapene var middelmådige. «Fram» hadde form som en koksnøtt og oppførte seg deretter, konstaterte skipperen, Otto Sverdrup, fra Bindalen. Tromsøværinger Theodor Jacobsen var styrmann.

22. september 1893 fryser «Fram» fast i isen. Nansens ambisjon er at skipet skal bli et flytende forskningsinstitutt for utforskning av Polhavet. Kanskje driver de nær selve Nordpolen også? Nå er det bare å håpe at Nansens teori om en vestgående strøm tvers over Polhavet stemmer.

Jof Nansens ferd over Polhavet. Ekspedisjonen skapte ville tilstander i Norge.

er rammet landet

i løpet av ferden over Polhavet. Dette bildet er tatt i måneskinn 12. januar 1895.

Alle foto: Nasjonalbiblioteket.

Egentlig er det meteorologen Henrik Mohns teori. I et foredrag hadde han vist til funnet av vrakrester fra skuta «Jeanette» som gikk ned langt mot øst, ved De nysibirske øyene, i 1881. Tre år senere dukket vrakrestene opp på den andre siden av Polhavet, ved østkysten av Grønland.

Om bord i «Fram» festner rutinene seg. Alle mann pures klokka åtte og blir servert frokost av hardt brød, rug og hvette, smør, ost, mysost lagd av rørt pulver, corned beef, oksetunge eller bacon, torskekaviar, ansjosrogn og til slutt havrekjeks med appelsinmarmelade. I begynnelsen var det kaffe annen hver dag, etter hvert bare to dager i uka.

Etter frokost går noen for å se til hundene og slenge til dem

en halv tørrfisk. En mann må hjelpe kokken, Adolf Juell fra Kragerø, med å vaske opp. Straks etter frokost må kokken begynne å forberede en tre retters middag

Observasjoner av skruing i isen og vitenskapelige undersøkelser hører med til rutinene. Polhavet viser seg å være vanvittig dypt, i rak motsetning til den gjeldende antakelse om et grunt hav, kanskje til og med med mange øyer.

Nansen og hans menn lar loddlina gå ut – den synker og synker. Etter å ha ha skjøtet på alt de har av trosser og vaiere, har de forlenget loddlina til 2100 meter. Selv ikke da når den bunnen!

Senere henter de opp bunnprøver fra nesten 4000 meter.

Det er ikke til å tro! Det kan da umulig stikke opp så mange øyer fra et slikt dyp. Nasene fykt for å drive mot en øy underveis ser ut til å være ubegrunnet.

«Fram» driver i isen, hele tiden med baugen vendt mot sør. Men det er nordover de vil. I perioder er det nordavind som til Naneens store skuffelse bringer «Fram» på en sørlig kurs. Vil de noen gang nå Nordpolen? Det ser ikke slik ut. I perioder er Nansen i tvil om hele prosjektet.

10. oktober 1894 feirer Nansen sin 33 årsdag om bord. Like etter tar han sin beslutning. Han vil forsøke å nå Nordpolen sammen med en mann – reserveløytnant Hjalmar Johansen fra Skien.

Seilas: Fridtjof Nansen og Hjalmar Johansen overlevde mirakuløst sin ferd mot Nordpolen og sørover igjen. De skjøt til slutt alle hundene og fortsatte ferden i to kajaker. Foto: Nasjonalbiblioteket

Bestemt: Juryleder Harald Dag Jølle var ikke i tvil om Nansens ferd over Polhavet på topp.

Redningen: Etter 15 måneder alene i isødet treffer Nansen på den britiske polarforskeren Frederick Jackson.

Veteran: Ishavsskipper Elling Carlsen fra Tromsø skrev seg inn i polarhistorien flere ganger. Foto: Norsk Polarinstittutt

Elling Carlsen fra Tromsø ble **internasjonal kjendis** etter flere spektakulære ekspedisjoner.

Polar-sensasjon i nord ikke med

– Blant de ti viktigste poalerkspedisjonene trekker juryen fram skipper Carl Anton Larsen fra Larvik. Han åpnet Antarktis for hvalfangst. Dere har ikke tatt med Elling Carlsen som brøytet vei i isen for fangsten i nord. Pussig?

– Det kan du si. I Antarktis peker vi på en ekspedisjon som åpnet kontinentet opp for fangst. I nord var det en mer gradvis utvikling over tid. Det er vanskelig å peke på en enkelt ekspedisjon, sier juryens leder Harald Dag Jølle.

– Carlsen var først rundt Svalbard i 1863 og var først inn i Karahavet noen år senere?

– Joda. Om han var først rundt Svalbard er omstridt, antakelig var han nummer to etter Cornelius Giles i 1707. Men husk at vi har rangert ekspedisjoner, ikke personer.

– I 1871 ble hans ekspedisjon til Novaja Semlja en sensasjon da den fant vinterleiren til den hollandske oppdagelsesreisende Willem Barents som omkom i 1597. Han var også islos da østrikkerne senere oppdaget Frans Josefs land.

– At han var med som islos, gjør det ikke til hans ekspedisjon. En rekke av disse ishavsskipperne i det nordnorske miljøet var helt avgjørende for store ekspedisjoner. Elling Carlsen er en. Hans Chr. Johannesen er en annen. Men det er ikke opplagt at deres ferder hører med blant de ti viktigste. Det er slik vi ser det.

– Polarhistorikere blir av og til kritisert for å overse skipperne som de store oppdagerne var helt avhengige av. Føler du deg truffet?

– På ingen måte. Jeg mener at fangstmiljøene i nord var utrolig viktige i en tidlig fase da svenskene var aktive i Arktis, men også senere. De var viktige for den systematiske utforskningen av Svalbard og for store ekspedisjoner senere, sier Jølle.

I en tale i Tromsø etter «Fram»-ferden trakk Nansen fram skipperne og islosene.

«De er Idrætsmænd disse Folk og deres Færd er en Vikingefærd Aar etter Aar. Deres Bedrifter i Ishavet er ligesaa megen Ros værd som vor,» sa han.

Det er et usedvanlig dristig trekk. Otto Sverdrup skal føre «Fram» videre, skipet ligger på 84 grader nord. I 40 kuldegrader legger Nansen og Johansen i vei 14. mars 1895.

Det er 500 kilometer til Nordpolen. Med seg har de telt, en felles reinskinnspose, 28 hunder, kombinerte rifle- og haglgevær, 180 riflepatroner, 150 haglpatroner, ski, reserveski, to kajaker og proviant for 100 dager.

De første dagene går det unna. Men isforholdene blir raskt verre. De må slite sledene gjennom skrugarder. Svetten fryser til ispanser i ytterklærne.

Nansen får et sår som plager ham mye. Fingertuppene er forfrosne, sprukne og smertefulle. Hundene vil ikke dra, isen er håpløs.

8. april 1895 klatrer Nansen opp på et høyt iskoss for å re-kognosere. Framfor han ligger et stort område av håpløs skruis. De må snu, nå, hvis de skal ha noen sjanse til å berge livet.

Det er et nederlag, men også en rekord. Ingen har vært så langt nord noensinne, drøyt 86 grader. De feirer med lapskaus, brød, smør, tyttebærgrøt, sjokolade og mysedrikk.

Veien tilbake blir like krevende. I mai stiger temperaturen til 10-20 minusgrader. De er fri for hundefôr og må skyte stadig flere bikkjer. Bikkjene vegrer seg først for å spise sine egne, men sulten motiverer.

Nansen og Johansen jubler da de klarer å skyte en stor sel. Byttet utsetter galgenfristen for de gjenlevende hundene, men bare en stund.

Råker og is i oppløsning truer stadig framdriften utover sommeren. I en hel måned tvinges de til å holde seg i ro. 22. juli bryter de leiren og fortsetter.

Nansen får et hekseskudd, han klarer så vidt å humpe seg videre støttet til en stav. Stadig må de krysse åpent vann med kajakkene. Sledene tar de med, det er vanskelig å vite når de får bruk for dem igjen.

Mandag 5. august 1895 forserer de et område med is-

blokker, store vanddammer og dyp snø med vann under. Nansen når en råk der han må bruke kajakken for å komme over. Han hører noe leven bak seg. «Ta børsa!», hører han at Johansen roper.

Han snur seg og ser en isbjørn som kaster seg over Johansen som faller på rygg. Med et grep i strupen holder Johansen bjørnekjeften unna. Det står om sekunder.

Børsa ligger i hylster på kajakkdekket. Nansen lener seg framover for å gripe den, men kommer i skade for å skyve kajakken halvveis ut i vannet. Han legger seg på kne, dra og sliter i kajakken for å nå børsa.

Da framfører Johansen, ganske rolig, tidenes polarreplikk: «Nå får De nok skynde Dem, skal det ikke bli for sent.»

Nansen får tak i børsa, spenner feil hane – hagleløpet – men har ikke tid til å bytte til rifle. Han brenner av haglladningen bak øret på isbjørnen som stuper død om.

Nansen og Johansen overlever strabasene, som fører dem til Frans Josef Land, på mirakuløst vis. Ved ett tilfelle stirrer de den sikre død i ansiktet da begge kajakkene med alt av utstyr driver vekk. Nansen satser alt i en lang svømmetur i det iskalde vannet og når kajakkene før krampene tar ham.

På Frans Josef Land bygger de en primitiv steinhytte, to ganger tre meter. De klarer seg gjennom nok en polarnatt ved å jakte isbjørn og hvalross. Hår og skjegg vokser, de slitte, hullete og fettrukne klærne klistrer seg til kroppen. Lys og varme får de fra en tranlampe som brenner dag og natt.

17. juni 1896 treffer de tilfeldigvis ekspedisjonen til den britiske polarforskeren Frederick Jackson etter at et angrep fra hvalross tvang dem i land på vei sørover. Etter 15 måneder i isødet blir Nansen og Johansen fraktet til fastlandet.

Ved et historisk sammentreff er «Fram» samtidig kommet ut av isen og til Skjervøy. Ekspedisjonen blir gjenforent i Tromsø. Polarfeberer kan bryte løs.

Kilder:

Nansen, Fridtjof: Fram over Polhavet I og II. 1961.

Jølle, Harald Dag: Nansen. Oppdageren. 2011.

Norsk polarhistorie 2004 og www.polarhistorie.no.